

1° nov. Dec. 1993

HET DORP WADDINXVEEN

Tijdschrift van het

HISTORISCH GENOOTSCHAP WADDINXVEEN

december 1993

1e jaargang nummer 2

COLOPHON

'Het dorp Waddinxveen' is een uitgave van het "Historisch Genootschap Waddinxveen", opgericht 20 april 1993.

ISSN nummer: 0929-3051

Drukwerk: HOWA-PRINT Offsetdrukkerij Waddinxveen

Gironummer: 6494844

Bankrelatie: Rabobank Waddinxveen nummer 3668.01.155
Gironummer Rabobank 79138

BESTUUR

Voorzitter:
J. in 't Hol

Vice-voorzitter:
J.D. Geel

Secretariaat:
C.J.Th. de Jong-Steenland
Souburghlaan 22
2741 EL Waddinxveen
tel. 15698

Penningmeester/
ledenadministratie:
H. Smid
Heuvelhof 29
2742 AW Waddinxveen
tel. 14051

Bestuurslid: T.W. Verweij

Bestuurslid: J.M. Houterman

REDACTIE

C.J.Th de Jong-Steenland
J. Radstaat
C. Verlooi
J. Versluis

INHOUDSOPGAVE

Waar rook is, moet vuur zijn - J. Versluis	43
Waddinxveen bevrijd - C. Verlooi	50
Verhalen uit 't Regthuijs - J. Geel	54
Twee portretten - C. Neven	56
Staking en onrust in de jaren twintig - C. Verlooi	60
Kleermakers in Waddinxveen - J. Radstaat	66

VAN DE REDACTIE

Het tweede nummer van ons kwartaalblad ligt voor u. Wij wensen u veel genoegen toe bij het lezen ervan.

Wilt u zelf iets publiceren? Neem dan contact op met het secretariaat. Ook suggesties voor onderwerpen zijn welkom.

Van kwartaalblad nummer 1 is nog maar een beperkt aantal nummers te koop. De oplage van het eerste nummer was 400.

Nog even ter informatie:

- de foto's die in het eerste nummer geplaatst zijn, kwamen grotendeels uit de collectie van de heer J. Oskam.
- de foto van het troffeltje van 'De Schoone Haas' was afkomstig van de heer B.W. de Vries.

Losse nummers van het kwartaalblad kunt u kopen bij de boekhandels Bruna en Burger in Waddinxveen.

Het bestuur zegt de volgende personen/bedrijven dank voor hun donatie:

T. de Waardt, bouwmaterialen

M. v.d. Berg, Reeuwijk

G. v.d. Berg Beheer, Gouda.

WAAR ROOK IS, MOET VUUR ZIJN

J. Versluis

Inleiding

Zoals de titel al doet vermoeden, gaat dit artikel over brand.

Documentatie over het brandwezen betreffende Waddinxveen is rijk voorradig in de archieven. De verzamelde gegevens zijn zo talrijk dat het teveel is om alles in één artikel te omschrijven.

Vandaar dat ik het onderwerp in twee delen wil belichten.

In dit eerste deel behandel ik de algemene zaken van het brandwezen. In het tweede deel (dat in het eerstvolgende kwartaalblad aan bod komt) ga ik wat dieper in op o.a. branden, die in het verleden Waddinxveen geteisterd hebben.

Aanleiding tot maatregelen

Op 3 mei 1604 brak er een brand uit bij het Huijbertverlaat. Dat was nabij het voormalig sluisje aan de Nesse. Het was een grote brand; maar liefst twee scheepswerfjes en zo'n twintig huizen en schuren gingen in vlammen op. Het vuur had vrij spel in de grotendeels van hout gebouwde huizen en ambachtsbedrijfjes. Tegen brand was weinig of niets te doen. Brak er eenmaal brand uit, dan betekende dit meestal een catastrofe. Niet zelden legde in die tijd het vuur grote gedeelten van steden en dorpen in as. Naar aanleiding van twee grote branden in het dorp Waddinxveen dienden de schouten van Waddinxveen en Bloemendaal in 1608 een verzoek in tot het goedkeuren van een keur (=verordening) op het brandwezen en het aanstellen van een klapwaker.

In dat document wordt melding gemaakt dat 'binnen den Selven Dorpe onlangs geleden tweemaels seer grooten brand is geweest daerdoor vele huijsen ende schuijren sijn affgebrant....'

Het vuur had dus weer meedogenloos toegeslagen.

Keur op het brandwezen

Deze keur, welke 22 november 1608 door de Staten werd goedgekeurd, bevatte een hele reeks van preventieve maatregelen en werd van tijd tot tijd bijgesteld. Hier volgt een bloemlezing uit de keur van het jaar 1768 (zie voor de volledige tekst de illustratie).

Tijdens hun werk met brandbare stoffen was het de handwerklieden verboden tabak, pijp of vuur bij zich te dragen. Het enige vuur dat toegestaan was, was het licht in een besloten lantaarn.

Ook was het verboden tabak te roken op of aan de Hooge Brug.

De brug, van essentieel belang voor Waddinxveen, was gebouwd van hout en daardoor brandgevaarlijk. Men was wel gehouden aan de opgestelde regels, want de boetes logen er niet om. De onverlaat die betrapt werd met een pijp in de mond kon een boete van twee gulden tegemoet zien. Opmerkelijk is dat vreemdelingen een lager bedrag aan boete moesten betalen dan de ingezetenen van Waddinxveen, te weten twaalf stuivers voor het hierboven genoemde vergrijp.

Tenslotte nog een vermelding omtrent de aan te stellen klapwaker. Eén van de taken van deze klapwaker was bij het ontwaren van brand 's nachts de klap te slaan (dit is een ratel) en direct luid BRAND! te roepen. Vervolgens waarschuwde hij de aangewezen personen, die dan een meestal ongelijke strijd met het vuur aan-gingen.

Rookverbod turfarbeiders

De vrees voor het ontstaan van brand bleef de gemoederen bezig houden. Het kan niet genoeg benadrukt worden dat brand een absolute ramp voor een dorp betekende. De bluswerkzaamheden in ons dorp bestonden in die tijd uit een lange rij van ingezetenen die elkaar emmers water doorgaven in een poging

N A D E R E
A M P L I A T I E K E U R E
Tot voorkominge van BRAND binnen de
B R A N D S C H O U W E R Y E
in de respectieve Ambagten van NOORDWADDINX-
V E E N , Z U Y D W A D D I N X V E E N en B L O E -
M E N D A A L .

Na dien de **SCHOUTEN** en **BRANDMEESTEREN** van **NOORDWADDINXVEEN**, **St. HUYBERTS GEREGT**, **ZUYDWADDINXVEEN** en **BLOEMENDAAL** ondervinden, dat het onvoorzigtig gebruik van Tabak Rooke als anders langs de publicque weegen en op andere periculueze plaatzen, onder de Brandfchouwerie binnen de voorn. Ambagten meer en meer toeneemd en daar door te dugten is, dat droevige ongelukken van Brand tot ruine van veele goede Ingezeetenen, zoude werden veroorzaakt, Zoo is 't dat de zelve hebben nodig geagt agtervolgens, de authorisatie van haar Ed: Groot Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland vervattet in het Octroy, op haar eerste Brand Keure in dato den 22 Nov. 1608. derzelver gecompliceerde Keure en Ordonnantie op de Brandfchouwe in dato den 12 Juny 1723. nader te amplieren en te vermeerderen in maniere als volgt..

I.

Dat geen Handswerkslieden of andere binnen de Brandfchouwerie op hun werk zynde, het zy Reemaakers, Molenaars, Rietdekkers, Timmerluyden, Klompmakers, Draaijers, Metzelaars, of Scheepmakers, eenige Tabak zullen moogen rooke, ofte een Pyp in de mond hebben ten zy met een behoorlyk dopfel van koper of andere compositie op de Ketel van de Pyp voorzien, mitsgaders dat men geen Turf zal mogen lossen of laden of te enig Hooy mogen Laden, Lossen, Varen of Ryden, nogte in eenig Hooy, Strooy ofte Stoppelen mogen werken, Koejen voeren en Missen ofte by enig Hooy, Stroo, Stoppele, Krullen, Takkebossen, Ruygte, of Turf op deszelfs Werven, of in deszelfs Schuren, of Werkhuizen, moogen gaan een pyp in de mond 'tzy met of zonder dopfel of enig vuur by zig hebbende, ofte ook met enig Ligt, anders als in een bellote Lantaarn, alles op de boete voor de Eerfemaal van 42 stuyvers en andermaal schuldig werdende bevonden, boven dezelve boete op Correctie.

I I.

Dat niemand ook voor Zonne opgang, en na deszelfs ondergang, met een Tabakspyp in de mond zal

moge gaan of ryden, langs de Weegen, voor zoo verre de Brandfchouwerie zig is uyttrekkende; dog zal het zelve aan een ygelyk vry staan by daag, van den opgang der Zonne, tot deszelfs ondergang, mits dezelve pyp, met een dopje als voren behoorlyk is bezorgt, alles op een boete telkens ter Contrarie doende van Twee Guldens, en ten Reguarde van Vreemdelinge, op een boete van twaalf stuyvers, en by weygering van dezelve zal haar het opperkleet mogen werden afgenoomen tot dat de voorz. boete zal zyn voldaan, zoo als ook een ygelyk in de voorn. boete zal weezen vervallen, welke aan zodanig vreemdeling vuur tot het aansteeken van deszelfs pyp zal hebben gegeven, welverstaande nogtans, dat hier meede niet word verboden het Roken dat iemand voor deszelfs Woon-Huys 'tzy alleen, of met gezelschap komt te doen.

I I I.

Dat ook niemand wie hy zy op ofte aan de Hooge Brugge, geleegen onder Zuydwaddinxveen eenige Tabak zal mogen Roken op de boete van 42 stuyvers telkens te verbeuren.

I V.

Zal ook niemand vermogen eenige Hooy, Stroo of graan Schelven te zetten binnen de drie Roeden by eenige Schoorsteenen op pene van 42 stuyvers.

V.

De bekeuringe van 'tgeene voorz. staat zulle kunnen werden gedaan, door de Schouten, Secretarissen, Brandmeesters en Boden, in alle de drie voorz. deftriecten, welke op haar woord geloof zullen hebben: en zullen dezelve boeten kome ten profyte van de Brandfchouwerie.

Aldus gekeurt en geordonneert by Schouten en Brandmeesters van Noordwaddinxveen en Huyberts Gerecht, Zuydwaddinxveen en Bloemendaal op den 13 Juny 1768. en gepubliceert den 17 July daaraanvolgende.

Schouten.

Brandm. op 't Dorp.

Aan de Wadd. Brugg.

Hendrick Steenberg.
 Cornelis Brack, *Subst.*
 Mr. Gualtherus de Moor.

Hendrick Smits.
 Jan Verniel.
 Adolph Hartwyk.

Dirk van der Wolf.
 Jan van Ree.
 Hendrik Spille.

T e G O U D A, Gedrukt

By GYSBERT EN WILLEM DE VRY, Boekdruckers en Boekverkopers.

daarmee het vuur te doven.

Weliswaar was in 1671 octrooi verleend aan Jan van der Heiden te Amsterdam voor de uitvinding en later verbetering van de slangbrandspuit. Waddinxveen echter was nog niet overgegaan tot de aanschaf van deze vinding.

Met deze wetenschap verscheen op 3 oktober van het jaar 1700 in Zuid-Waddinxveen een publicatie inzake het rookverbod voor turfarbeiders. Men kon maar niet voorzichtig genoeg zijn met vuur.

We lezen dat 'persoonen die in de turf Arbeijden aende Zuydgoudkade haar niet en ontsien met tabak rooken de turf komen te dragen uijt de schuijren in de schepen en schouwen.'

De vrees bestond dat 'de schuijren ende huijsen aende Goudkade in brant zou geraken'

Een overtreding op dit verbod betekende een boete van maar liefst drie gulden (de maandgage van bijvoorbeeld een matroos bedroeg ongeveer tien gulden).

De bekendmaking eindigt als volgt:

Den ijder zij hiermeede gewaarschouwt en behoed zig voor schade.

Segget voorts.

De brandspuit

Na al die maatregelen tot het voorkomen van brand was in 1722 de tijd aangebroken voor de verbetering van de brandbestrijding.

Men ging over tot de aanschaf van een brandspuit.

Er kwam een vrijwillige inschrijving in dat jaar om het geheel te financieren. In totaal brachten 46 welgestelde inwoners van de gemeente het benodigde geld bijeen om de brandspuit met toebehoren te kopen.

Allereerst liet men zich goed informeren over de slangbrandspuit en deze werd gekocht bij Stephanis Vilaan. Bij de aanbesteding werd niet het gehele bedrag betaald. Eerst moest de nieuwe aanwinst afgeleverd en goedgekeurd worden. Hier enkele citaten uit de aanbestedingsbrief:

de brandspuit is besteed voor 337 gulden en 10 stuivers bij Stephanis Vilaan den selven Vilaan voor de eerste maal gelt sal ontfangen op 50 gulden na

Bij het raadplegen van de betreffende archiefstukken over deze aanschaf, ontdekte ik een uitgebreide handleiding van de brandspuit met een schitterende gravure.

*Den ijder Zij hiermeede gewaarschouwt
ende behoed Zij voor schade*

*Jan Ravelzbergen Sagten vanden Gynpofst Vande
Grove Waaren # Raet een ydelijk bij dader waeren als
afgegaan p x m i a
10 Octob: 1700*

*da de Collette vanden Noof Gynpofst Ince om vrede
gehouden ten Prinse Van Beerman vande Lunde Gynpofst
v Zuid Waddinxveen*

3ten Octob: 1700

Segget voorts

Aangezien het hier gaat om de eerste Waddinxveense brandspuit mag deze afbeelding zeker niet in dit artikel ontbreken.

Hieronder volgen nog enkele in het oog springende punten uit de bijgeleverde instructie.

Bij vriezend weer moet, zoveel mogelijk is, de spuit vol water en in geduurende beweging gehouden worden, om 't bevriezen van spuit of slang voor te komen.

Dus hier gold niet zozeer pompen of verzuipen maar veeleer pompen of bevriezen.

Eindelijk moeten de spuit-slangen jaarlijks of om de twee jaaren in 't warmte van de Zomer, en in de hooge Zonneschijn, worden gesmeert, met smeer daar toe expres geprepareert om 't leer hoe langs hoe digter te maken voor 't bijten van Ratten en Muizen.

De brandspuit werd ondergebracht in het spuithuis nabij het Verlaat. Dit Verlaat was het sluisje aan het einde van de Nesse. In 1822 was dat spuithuis nog steeds gesitueerd in de nabijheid van dat sluisje. Volgens een uit 1822 daterende inventarislijst bevonden zich de volgende materialen in het brandspuithuis:

- 1 complete Brandspuit
- 4 lantaarns
- 4 ladders en 4 dakladders
- 11 brandhaken
- 2 zeilen
- 1 paardentuig
- 1 berrie (=een draagbaar)
- 2 draagcelen
- 81 lederen emmers

Met de natte zeilen werden de huizen in de omgeving van de brand afgedekt tegen vuuroverslag. De leren emmers werden gebruikt om de belendende percelen nat te houden.

Reglement brandspuit

Nadat de aanschaf van de brandspuit een feit was geworden, was het zaak te zorgen voor een goede brandspuitorganisatie. Zo hadden in 1857 alle mannen boven de achttien en beneden de zestig jaar, mits geschikt bevonden, de plicht dienst te doen bij het ontstaan van brand en het beproeven van de blusmiddelen. In 1723 verscheen een gedrukt exemplaar van de 'Ordre ende Reglement op 't Gebruik van de Slang-Brandspuijt'. (zie illustratie)

Dit drukwerk vermeldt dat als 'Oppercommandeurs' werden aangesteld de Schouten en brandmeesters, welke 'sullen over alle het verdere volk Commanderen ieder versien met een stok met het Dorps Wapen beschilderd nevens een sleutel van 't huijsje daer in de Brandspuijt staet...'

De brandspuitorganisatie bestond verder uit:

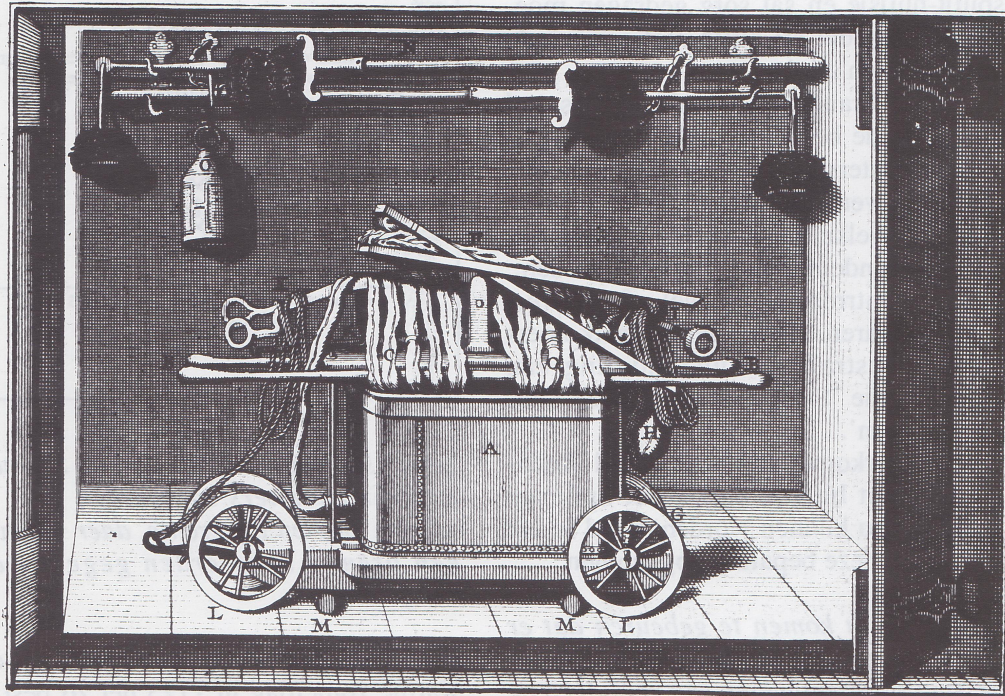
- 4 Brandspuijtmeesters en Commandeurs
- 3 zakkendragers
- 4 personen om op de leere Slang te passen
- 4 pijpleijders
- 8 waterscheppers
- 16 pompers
- 6 slangehouders
- 4 personen om op de maniering te passen
- 12 kring-sluijters

Deze laatsten moesten het plunderen tegen gaan. In 1723 beschreef men het als volgt:

'...sijn aengesteld bij de spuijt 12 personen of kringsluijters welke voorsien sullen werden met stokken van 6 voet lang beschilderd mede met 't Dorpswapen die zig daarmede sullen moeten begeven ter plaetse alwaer de Brand is en daer 't zij voor agter of ter zijden van 't huijs naer gelegentheijt van dien een kring slaen en naeuwe toezigt nemen dat niemant uijt de voorz. Huijsen eenig goet weg drage ten zij die daer toe bij de Eijgenaers van 't Huijs gadmitteerd en

B E R I G T,
 R A K E N D E ' T G E B R U I K D E R
S L A N G - B R A N D - S P U I T E N .

FIGURE, vertoonende de BRAND-SPUIT, zo als die met zyn toebehoren
 altyd in de Brand-Spuyt-huisjes gereed moet staan, om na den
 Brand gebracht en gebruikt te werden.

- A De BRAND-SPUIT zelfs.
- B HAND-BOOMEN, leggende agter de Spuit-flang op de Spuit.
- C SPUIT-SLANG, by D vast gefchroeft, en zonder eenige omdraijingen heen en weer over de Spuit geflagen, hangende de bogten wederzyds binnen de bak van de Spuit.
- E SPUIT-PYP, vast aan gemelde Slang gefchroeft, en op de Spuit, onder de Balans geleit.
- F WATER-ZAK, leggende op de Spuit, zo, dat de Spuit-flang van boven daar mee bedekt is.
- G WATER-SLANG, met de geheele naat op een zy, zonder eenige omslagen, zo effen als doenlyk is, op d'agterfte Voer-bank van de Spuit opgefchoten; en met het eind over d'Inloop-pyp heen gehaald en om vast gebonden.
- H GEREEDSCHAP-ZAK, voorzien met een Yzeren Hamer, Nyptang, 5 a 6 bosjes Woeltou, 4 Leere Digt-bind-lappen, en 8 a 9 leere Schroef-ringen, hangende aan't agterend van de Balans.
- I Tou, om de Spuit-pyp en Slang, des noodig, mee op te haaien na de hoogte, hangende aan 't zelve agterend van de Balans.
- K TREK-TOU van de Spuit, opgefchoten hangende aan't voor-end van de Balans.
- L WIELEN, welkers draagzeelen moeten los gelaten worden, door 't uithalen van d'Yzere Pennen, wanneer de Spuit bewerkt werd.
- M Twee ROLLEN, om de Spuit in't huisje ftaande op te zetten, ten einde dat de draagzeelen niet te veel zouden reikken.
- N Twee LAMPETTEN, elk voorzien met 6 a 8 Pek-kranssen, om des nagts met d'een by de Brand-spuit, en met d'andere by de Water-zak te ligten.
- O HAND-LANTAREN met de Kaars daar in, om omtrent den Brand lopende mee te ligten.

Gedruckt voor *Prestier du Wybrand a l.*
 J. A. N. en S. A. M. U. E. L. van der

bekend is ende sullen ten dien eijnde de Naemen en woonplaatsen van de wegdragers mogen afvragen....'

Tenslotte staat er nog een vermelding van twee lantaarndragers, die tot taak hadden 'bij avond of nagt voor de spuijt te gaen en bij den Brand komende bij en omtrent de spuijt sullen blijven.

De plaets van de lantaerns sal sijn in 't spuijt-huijsje en sal sorg gedragen moeten worden dat sij altijd met een goede kaers versien sijn'

De totale brandspuitorganisatie bestond dus naast de bevelvoerende Schouten en Brandmeesters uit 63 manschappen. Aan elke man werd een genummerde penning verstrekt welke bij brand of oefening aan de Commandeur gegeven moest worden.

Dit ter controle wie er wel of niet verschenen waren. Afwezigen of laatkomers werden bestraft met uitzondering van diegenen die 'Sieck ofte buijten het Dorpe arbeijden'.

Om te voorkomen dat door teveel absenten de spuit bij een brand niet optimaal bediend zou kunnen worden, werd in het reglement deze bepaling opgenomen:

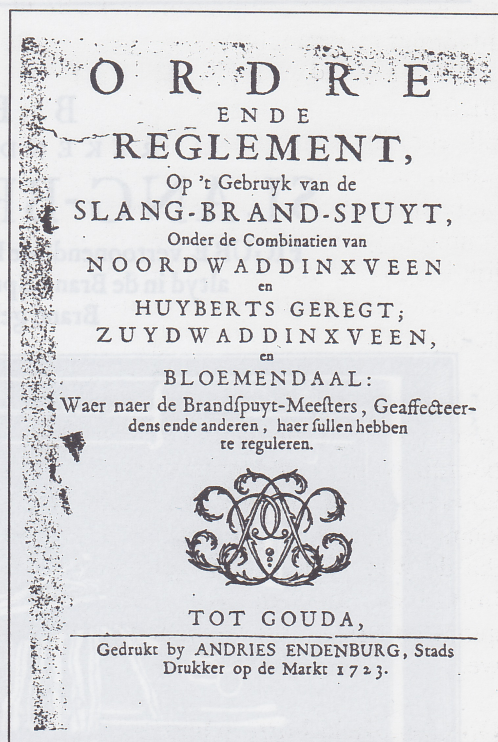
'En soo mogt komen te gebeuren dat er geen volk genoeg van de Bedienders van de Spuijt present waren soo vermogen de Schouten en Brandmeesters ende Commandeurs in tijden van nood een iegelijk van die gene die sij daer ledig binnen staen tot hulp te versoeken die sulks niet sullen mogen weijgeren...

Het kijken bij een brand was dus niet altijd even vrijblijvend.

Oefening

Er moest natuurlijk met de spuit geoefend worden. Het is zeer aannemelijk dat bij deze oefeningen het aantal absenten minimaal moet zijn geweest als men de volgende bepaling bekijkt:

De Commandeurs en verdere Bedienden sullen twee mael in 't Jaer omtrent in de

Somer soo wanneer sulks bij de Schouten en Brandmeesters sal werden goet gevonden moeten Eccercitie, daer voren tot een premie sal werden gegeven een Vaatje bier.

Ongetwijfeld smaakte het bier op een warme zomerdag in 1723 net zo best als nu.

De beloning voor de spuitwerkzaamheden, hetgeen toch een riskante bezigheid was, was gering. De Schout en Brandmeesters werden, zoals te verwachten viel, het best betaald: 1 gulden en 10 stuivers. De meeste manschappen moesten genoegen nemen met maar 8 stuivers, Gelukkig konden de verdiensten nog oplopen want 'de Brand des nagts zijnde sullen verbeuren ieder een derde meer'. Dit reglement werd door de jaren heen aangepast en zo nodig verbeterd. In het Streekarchief Midden-Holland te Gouda stuitte ik op een reglement uit 1857. Hierin staan enkele zaken die vermeldenswaard zijn.

art. 20: bij brand wordt geen sterke drank uitgereikt of verkocht

art. 22:

Elk een, het ontstaan van Brand ontwa- rende, is verplicht de naaste bureu bij de brandende plaats ten spoedigste daarvan kennis te geven. Zij verleen onmiddellijk hulp en geven zoveel mogelijk algemeene bekendheid van het ontstaan van de brand.

art. 23:

Wanneer bij nacht brand ontstaat is elke hoofdbewoner van een huis verplicht een lantaarn, voorzien van eene brandende kaars buiten te hangen, of wel te zorgen dat de weg genoegzaam verlicht zij. De lantaarns moeten voor de huizen geplaatst blijven tot verlichting van den weg.

Oplettendheid blijft geboden

Op 29 juli 1753 verscheen een publicatie van Schouten en Brandmeesters van Waddinxveen en Bloemendaal. Het betrof een waarschuwing waarbij het schieten in de nabijheid van huizen verboden werd. In die tijd was het kennelijk de gewoonte uit feestvreugde (bij een huwelijk b.v.) in de lucht te schieten, hetgeen brandgevaar kon opleveren bij hooibergen en huizen met rieten daken. De bevolking van Waddinxveen werd op de volgende manier gewaarschuwd:

WAARSCHOUWINGE

Verbieden een ijgelyck wel scherpe-lyck bij desen Dat niemand zij bij occasie van het trouwen van Bruijdegoms , en Bruijd ofte andere particuliere vreugde zal vermogen te schieten met snaphanen ofte eenig ander schietgeweer bij eenige huis- sen, bargaen of schuuren. Een ijder zij hier mede gewaarschouwt.

Voorkomen is beter dan blussen, zal men gedacht hebben.

Met deze gedachte in het achterhoofd richtten de Schout en de Brandmeester in

mei 1761 een verzoek tot Jan Mijnevelt, om de hem toebehorende turfschuur voor landlopers af te sluiten.

Op de Goudkade stond een vervallen turfschuur zonder deuren. Een groot gedeelte van het rieten dak was ingevallen. Iedereen kon er dag en nacht ongehinderd in- en uitgaan.

In het schrijven werd de eigenaar opmerkzaam gemaakt dat de vervallen turfschuur 'een bergingh en verblijf is voor lantloopers en Bedelaars die zig onder-tusschen daar in verschuijlen en vernagten en te vreesen is dat daar zij door onvoorsigtigheijt van gebruijck van vuur ofte rookenvan tabak 't eenige tijt brandt zoude kunnen ontstaan, tot groot nadeel en ruine van de naast bijstaande burger huijsen en schuuren.'

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Algemeen Rijksarchief Den Haag:

- Derde Afdeling Hof van Holland inv.nr. 5203.23

Streekarchief Midden-Holland te Gouda:
Oud Archief Waddinxveen

- Rookverbod turfarbeiders 1700

- rekest aan Staten van Holland ter approbatie van een keur 1608

- Keuren en ordonnanties op de brand-schouw en brandspuit 1707, 1723 en 1768.

- Waarschuwingen en brieven van Schouten en Brandmeesters 1753, 1761

- vrijwillige inschrijving tot het kopen van een brandspuit 1716, 1722

- contract omtrent berging brandspuit 1822

- reglement op de dienst der brandspuiten 1857

- verordening op de dienst van de brandweer 1868

WADDINXVEEN BEVRIJD

C. Verlooiij

1962

8 januari. Bij Harmelen komen bij een treinbotsing 92 mensen om het leven en raken 73 mensen gewond....

20 maart. In Praag verovert Sjoukje Dijkstra de wereldtitel kunstrijden op de schaats

28 juni. Het geneesmiddel Softenon wordt verboden. Bij gebruik door zwangere vrouwen veroorzaakt het afwijkingen aan het ongeborn kind.

27/28 juli. In Amsterdam trekt een wit hondje door de stad. Het beest lijdt aan hondsdolheid en valt zo'n tien mensen aan.

26 november. 'Open het Dorp' brengt 20 miljoen op.

28 november. Koningin Wilhelmina overlijdt op paleis Het Loo. Zij is 82 geworden.

In Nieuw-Guinea duren de vijandelijkheden tussen Nederlandse en Indonesische militairen voort en worden steeds grimmer.

Eén en dertig jaar geleden was dit het nieuws van de dag. 1962; het lijkt niet zo lang geleden, maar wie op de tentoonstelling van het Historisch Genootschap de uit 1963/1964 daterende film 'Hoe het hier reilt en zeilt' bekeken heeft, moet het opgevallen zijn hoeveel er in Waddinxveen veranderd is.

Het oude zwembad aan de Kanaalstraat met het beste viswater van Waddinxveen en natuurlijk badmeester Arie Troost; het Notarishuis en de Beukenhof; burgemeester Van der Hooft en de nieuwbouw in de Pettepolder. Begint u alweer een beetje in de sfeer van de zestiger jaren te komen?

Waddinxveen 1962.

- Tijdens de Waddinxveense Sportweek in juli is het water van het zwembad zo koud dat de geplande activiteiten niet kunnen doorgaan. Een in allerijl geregelde stoomketel verwarmt het zwembadwater en zo kunnen de activiteiten toch doorgang vinden.

- Om verwarring met de straatnamen van de nieuwbouw in de Pet te voorkomen worden de namen van de Emmastraat en de Prins Hendrikstraat veranderd in Trompstraat, Piet Heinstraat en De Ruijterstraat.

- Johannes Bron komt in het nieuws met zijn uitvinding om 'aardstralen' en met name de negatieve gevolgen hiervan onder controle te houden. Zijn aardstralenkastjes worden door de één serieus en door de ander met gelach ontvangen. Toch wordt in een betonnen put bij de voetbalvelden in de Oranjewijk een aardstralenkastje geplaatst. Je kan immers niet weten.

- In Nieuw-Guinea zitten ook Waddinxveense militairen: Hogebrug, Bikker, Bron, van der Laarse, Radder en Monster. Radio- en T.V. zaak Kranenbrug & De Bruin aan de Kerkweg maakt het mogelijk voor de familie van de militairen bandjes in te spreken op 'praatmachines'. De bandjes worden vervolgens naar Nieuw-Guinea gestuurd waar de militairen ze kunnen afdraaien.

Dinsdag 24 juli 1962

Door de weilanden tussen Reeuwijk en Waddinxveen trekken 150 commando's op in de richting Waddinxveen.

In de nacht van maandag op dinsdag 24 juli 1962 zijn zij in groepjes van tien met rubberboten de Oude Rijn overgestoken. De mannen met de groene baretten, normaal gelegerd in Roosendaal, bezetten de ene na de andere boerderij.

Een 21-jarige commando, in zijn eentje op zoek naar een contactman, nadert een boerderij behoedzaam aan de achterkant. Het is aardedonker, op de tast sluipt hij langs het achterhuis en verdwijnt geheel in de beerput.

Waddinxveen is bezet door de Koninklijke Marechaussee en door de mobiele colonne van de Rijkspolitie. Hun hoofdkwartier is Het Centrum naast het sluisje aan de Nesse.

Het hoofdkwartier van de commando's is café De Baars.

Normaliter houden de commando's hun oefeningen in de bossen, maar voor deze keer hebben ze het drassige polderlandschap uitgekozen. De oefening zal van dinsdag 24 juli tot en met vrijdag 27 juli duren en de bedoeling is dat het allemaal zeer realistisch is. De brandweer, de Bescherming Bevolking en zelfs de Luchtmacht verlenen hun medewerking. Er zal een luchtalarm gegeven worden en de Waddinxveners, wonend in de Oranjerijk, wordt verzocht dan binnen te blijven. Wie zich toevallig buiten bevindt,

Het centrum aan de Nesse. Rechts is het gebouw zichtbaar waar nu o.m. 'Massa Sport' is gevestigd. Deze foto is gemaakt kort voor de afbraak; de sloot is al bijna drooggemaakt.

Oorspronkelijk woning van burgemeester Van Oosten, daarna graanpakhuis, 'Sluisjesschool', koffiehuis van Klaas Blanken en uiteindelijk plaatwerkerij van P. Glasbeek.

(foto uit verzameling van J. Oskam)

moet een schuilplaats zoeken in de portieken van woningen en winkels. De commando's worden bevoorraadt uit de lucht. Op een stuk weiland ten zuiden van Boskoop, dat tot de Christinahoeve behoort wordt er gedropt. Hier vonden in de oorlog wapendroppings plaats en volgens Kapitein Oostendorp, de commandant van de commando's, had men toen een uitermate geschikte plek daarvoor uitgekozen.

Woensdag 25 juli 1962

De commando's zien kans overdag Waddinxveen binnen te komen en zich te verbergen voor de patrouillerende eenheden van de Marechaussee. Eén van de commando's is met een zendapparaat de toren van de Brugkerk ingeklimmen en geeft zijn makkers door waar de Marechaussee zich bevindt. Hij wordt echter verraden door de Waddinxveense jeugd en kan nog net op tijd benen maken.

In de nacht van woensdag op donderdag vinden er straatgevechten plaats en wordt Het Centrum met veel lawaai onder vuur genomen. Er wordt geschoten met losse flodders, lichtkogels en plastic bommen. Het luxe jacht 'Vrijheid Blijheid' van Citosa-directeur Kok vaart de Gouwe af. In de kombuis houden zich zo'n 30 commando's schuil. Dit Turfschip van Breda anno 1962 meert af aan de achterkant van Het Centrum, bij het Sluisje. Een regen van lichtkogels verlicht het strijdperk. Schietend maken de commando's een omtrekkende beweging en nemen de voorkant onder vuur met mitrailleurs en vlammenwerpers. Tegelijkertijd wordt het politiebureau aan de Kerkweg aangevallen. Buurtbewoners, die de commando's helpen, worden 'in arrest' genomen. De overwinning van de commando's is compleet; het grootste deel van de politiemacht is 'uitgeschakeld'.

Commando's rukken op vanaf de Gouweoever, langs het sluisje, naar Het Centrum, Commandopost van 'de vijand'.

(foto uit het archief van Sjaak Noteboom)

Donderdag 26 juli 1962

Straaljagers gieren over Waddinxveen, om kwart voor twaalf loeit de sirene. Luchtaanval op de Oranjewijk!

De buurtbewoners spoeden zich (tegen het advies in) naar buiten om het allemaal van dichtbij te bekijken. Naast een in aanbouw zijnde flat aan het Koningin Wilhelminaplein breekt brand uit in een stapel hout. De brandweer heeft geen moeite met dit brandje en de B.B. onder leiding van ploegleider Van Leeuwen redt een aantal gewonden van de bouwsteigers. Dit alles wordt gefilmd door de N.T.S.

Vrijdag 27 juli

In de vroege ochtenduren zuiveren de commando's de Oranjewijk van de laatste vijandelijke troepen. Een straatgevecht in de Beatrixlaan ruimt de laatste verzetshaarden op.

Uitvoerig bespreken vriend en vijand de oefening in het verenigingsgebouw aan de Stationsstraat. De commando's vinden de oefening uitermate geslaagd dankzij de realistische opstelling van de politie en Marechaussee en de medewerking van de Waddinxveeners...

Bronnen:

Streekarchief Midden-Holland in Gouda:

-Rijn & Gouwe jaargang 1962

-Goudsche Courant jaargang 1962

Kantoor Rijn & Gouwe te Alphen a/d Rijn:

-Weekblad voor Waddinxveen jaargang 1962

Met dank aan Foto Sjaak Noteboom voor het beschikbaar stellen van de unieke foto.

Verhalen uit 't Rechthuis

Als de donkere decemberdagen daar waren, werd de bovenwoning van het Rechthuis gevuld met de heerlijkste geuren. Mijn hospita, 'tante Ploon' voor velen, was er de veroorzaakster van.

Haar keukenprestaties mochten naar mijn smaak zo'n kwart eeuw geleden gerekend worden tot de top van Waddinxveen. In het najaar bereikte haar culinaire bedrijvigheid een absoluut hoogtepunt. Pepernoten, roomborstplaat en gevulde speculaas werden 'voor vrienden en voor magen' kwalitatief zo overtuigend en getalsmatig zo overvloedig vervaardigd, dat haar uitdrukking 'bij iemand in de voeding leggen' voor het hebben van een kosthuis zich bij mij aan den lijve voltrok. Verrukkelijk!

Vooraf de gevulde speculaas was werkelijk iets bijzonders. Niet alleen vanwege zijn oud-Hollandse karakter, maar vooral omdat de plaatselijke fabriek in bakkerijgrondstoffen borg stond (en staat) voor de heerlijkheid der amandelspijs. De opmerking dat je ook van bonen een dergelijke substantie kunt maken, deed bij Ploon de haren te berge rijzen. Afschuwelijk!

Nu was ze van huis uit gewend de decemberfeesten in gepaste soberheid te passeren. Sinterklaas en Kerst behoeven geen uiterlijk vertoon, zo vond ze. De bakexplosie bij gelegenheid van die festiviteiten en de geneugten aan het resultaat verbonden, stonden met die ingetogenheid in schrill contrast. Al was de overeenkomst natuurlijk wel: het innerlijk genieten....

Opvallend was dat Apolonia's uitingen nooit figuratief waren. Geen beesten of vrijers; daar hield ze niet van.

Overigens, ook de professionele bakkers in ons dorp konden er wat van, einde 's jaars. Maar ook bij hen was van enige uitbundigheid indertijd nauwelijks sprake.

ke. Wel probeerde de plaatselijke middenstandsvereniging onder leiding van Hen van der Loo -een neef van Ploon- in de grauwe alledaagsheid wat feestelijks aan te brengen; echt van de grond kwam het niet. Zo hingen op de hoek Kerkweg-Dorpstraat, waar het Rechthuis staat, vanaf half november wat slingers met lampjes te waaien en klonk uit een stelletje luidsprekers openbare muziek, 'Sinterklaas Kapoentje' en later in de maand 'Stille Nacht'. Uiteraard brandde de verlichting 's avonds. Vanuit het huis had je er een aardig gezicht op. Vlagerig drongen de liedjes tot de bovenkamer door. Het leek allemaal voor niets, want op straat was er na winkelsluiting bijna geen mens meer. Ik herinner me dat de enkele koopavond in de jaren '62, '63 nog bedorven werd door aanhoudende regenbuien.

Zo stond ik eens voor het raam de natte verlichting en de druilerige muziek in mij op te nemen. Aan mijn zin: 'Wat een hondeweer!' voegde Ploon een haast aforistische toe: 'Ja net, weer voor honden...' 'Wat zeg je?' vroeg ik.

'O', zei ze 'dat was een uitdrukking van dominee De Groot, je weet wel van de kerk op het oude dorp'.

Ik raadde dat zij sprak over de stichter van de Christelijk Afgescheiden Gemeente en predikant alhier van 1888 tot 1926, die met zijn opmerking 'met recht weer voor honden' doelde op de lage staat van het menselijk geslacht. Zou in deze zienswijze het ontbreken van bijna

alle frivoliteit in de decembermaand te Waddinxveen gelegen zijn?

Doch daar trof marsmuziek m'n oor. En in die regenachtige verlatenheid onder ons raam voltrok zich voor korte tijd een schouwspel, dat ik sindsdien -en bij toenemende welvaart- zo niet meer heb beleefd. De muziek was niet mechanisch, maar kwam 'live' van de juist opgerichte drumband 'Cormula's'. De majorettes en trompetters stapten onder aanvoering van de heer Langendam stevig door in het pletsende nat van de Kerkweg, direct gevolgd door een volledig opgetuigde kleurige Sinterklaas, staande in een open auto, zwaaiend naar niemand en om-

stuid door zo'n zes Zwarte Pieten met rokerige fakkels en een paar zakken snoep. Schooljongens schooiden om het lekkers. Het onverwachte tafereel draaide de Dorpstraat in en begaf zich in ijtempo naar een gelukkige prijswinnaar van de wekelijkse winkeliersactie.

Een ogenblik later lagen de straten er weer waterig en leeg bij en leken liedjes en slingers opnieuw hun doel te missen. Alleen in huis bleef het geuren naar borstplaat, pepernoten en gevulde puur Waddinxveense speculaas.....

Wans Feel

TWEE PORTRETTE

C. Neven

De Hervormde Gemeente van Waddinxveen verkreef dit jaar door schenking een tweetal geschilderde portretten. Zij werden beiden vervaardigd door de kunstenaar Henri Charles Jonas (1878 - 1944). De afgebeelde personen zijn ds. Bastiaan van der Wal (1864 - 1924) en zijn echtgenote Maria de Vos (1869 - 1901).

In dit artikel willen wij wat nader op bovengenoemde personen en hun relatie tot Waddinxveen ingaan.

De schilder

'Harrie' Jonas zag het levenslicht te Maastricht op 8 mei 1878. Aanvankelijk was hij huis- en decoratieschilder in zijn vaderstad. Zijn eerste schilderlessen kreeg hij van jonkheer R.A.A.J. Graafland en vervolgens werd hij leerling aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Hier verbleef hij van 1916 tot 1918 en had als leermeesters N. van der Waay en A.J. Derkinderen (1859 - 1925). Laatstgenoemde was hoogleraar-directeur van de Academie en was een decoratief monumentaal kunstenaar.

Als lithograaf en glasschilder was Derkinderen vermaard en in dit opzicht heeft hij Jonas beïnvloed. Evenals zijn leermeester lithografeerde Jonas en onder de religieuze voorstellingen die hij maakte nemen de gebrandschilderde ramen een eigen plaats in. Verder schilderde en tekende Jonas landschappen, figuren, portretten (ook zelfportret) en vervaardigde hij houtsneden. Zijn stadsgezichten betroffen veelal Maastricht.

Voor zijn onderwerpen maakte hij veel reizen naar het buitenland. Het nabije België was hem uiteraard niet vreemd. In 1937 trad hij voor de tweede maal in het huwelijk, en wel in Luik. Hij reisde naar Frankrijk (met name Parijs), Spanje en Italië, zelfs naar Marokko.

Op vele exposities was zijn werk te zien. Werk van Jonas bleef bewaard in het Bonnefantenmuseum te Maastricht, het Centraal Museum in Utrecht en het Frans Halsmuseum te Haarlem. Van zijn leerlingen worden er een dertiental met name genoemd, van P.H. Coenen tot E.J.H. Wingen.

Henri Charles Jonas overleed op 15 september 1944.

Ds. Bastiaan van der Wal

Deze zoon van een eenvoudige veekoper werd geboren te Groot-Ammers op 17 mei 1864. Hij bezocht de kostschool te Schoonhoven en volgde daarna de normaal cursus om opgeleid te worden tot onderwijzer. Achttien jaar oud werd hij 'meester' aan de Openbare School in Nieuwpoort. Een echte kindervriend.

Muzikaal begaafd als hij was, speelde hij piano en dirigeerde een koor. Van moederszijde had hij een romantisch-gevoelige aanleg meegekregen; was een groot liefhebber van gedichten en kenner van literatuur.

In 1887 trouwde hij met Maria de Vos en het echtpaar kreeg zes kinderen. Enkele ingrijpende gebeurtenissen brachten een keerpunt in zijn leven.

Onder zeer moeilijke omstandigheden ging hij in 1892 studeren om predikant te kunnen worden. Daarvoor moest hij eerst de gymnasiale studie volgen. In drie jaar tijd doorliep hij het vijfklassige gymnasium in Gouda. De 28-jarige gymnasiast verkeerde tussen zijn veel jongere medeleerlingen op een manier, die grote indruk maakte. Eén van hen was de latere hoogleraar Berkelbach van de Sprenkel, die zich nog goed herinnerde hoe hij opzag tegen deze man, die zich zo duidelijk een geroepene wist.

Met even veel vaart werd de theologische studie aan de Utrechtse Universiteit voortgezet. In het najaar van 1896 be-

Ds. Bastiaan van der Wal (1864-1924)
(Foto: J. Oskam)

gonnen, slaagde hij na twee jaar en negen maanden reeds voor zijn kerkelijk examen.

Een teleurstelling was, dat het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland hem niet toeliet tot het predikambt. Acht maanden later werd hij wel toegelaten en onmiddellijk brachten niet minder dan dertien gemeenten een beroep op hem uit. Eén van die gemeenten was Waddinxveen.

Dat een grote en uitgestrekte gemeente een kandidaat beriep, in plaats van een predikant, was merkwaardig. Waarschijnlijk durfde men het met een oudere kandidaat wel aan. Even bijzonder was het, dat kandidaat Van der Wal het beroep naar deze grote gemeente aannam.

Zondag 22 juli 1900 deed hij zijn intrede in de Brugkerk. De komst van de nieuwe dominee bracht een réveil mee in de kerk. Zijn woorden maakten grote indruk. Poëtisch en tegelijk helder taalgebruik, vol voorbeelden, dat sprak de mensen aan. Een opene en authentieke

manier van preken, sterk op het gemoed gericht, was hem eigen. Weldra stond het kerkvolk al vroeg in de rij voor de kerk, wachtend tot de deuren geopend werden. Onder hen waren vele armen, die geen plaats in de kerk konden betalen. Van hen schreef ds. Van der Wal eens: 'velen leven-maar hoe? Velen leven van sas en bloed'. Met hun levensomstandigheden was hij zeer begaan en zocht al zijn gemeenteleden thuis op. Toen de Brugkerk te klein werd voor zoveel toehoorders wist hij de kerkvoogden te bewegen de kerk uit te breiden met een tweetal galerijen. De uitbreiding vond plaats op kosten van een onbekende gever, die als voorwaarde stelde dat een derde van de zitplaatsen ten goede moest komen aan de arme gemeenteleden. Het had heel wat voeten in de aarde, voor dit alles verwezenlijkt was, maar de predikant stond pal voor zijn armen.

Dat laatste betekende niet, dat hij voor de rijken geen aandacht zou hebben. Niets was hem liever, dan héél de gemeente te dienen vanuit het Woord. Na het overlijden van zijn echtgenote huwde hij te Waddinxveen met Geertruida Herfst, telg uit een vooraanstaande familie van moleneigenaars.

Eén van haar broers was Johannes G. Herfst, een halve eeuw lang een bekende persoonlijkheid in ons dorp: als ouderling, gemeenteraadslid, ambtenaar van de Burgerlijke Stand, polderbestuurder en loco-burgemeester.

Vele uren per week besteedde ds. Van der Wal aan de jeugd van de gemeente. Zijn vertelkunst op catechisatie was vermaard, en de jongere kinderen 'hingen in trossen aan zijn armen'.

In het voorjaar van 1905 kwam een beroep uit Hasselt, dat hij meende te moeten aannemen. De overweldigend vele reacties vanuit de gemeente, de kerkeraad en familie konden hem niet weerhouden te gaan. Het afscheid kwam op zondag 25 juni 1905. Na de gemeente van Hasselt diende hij nog de gemeenten van Hoevelaken, Delft en Barneveld.

Op zestigjarige leeftijd overleed hij te Barneveld, de 13e december 1924.

Aan het leven van een gedreven prediker was een einde gekomen. Gedreven door de boodschap: 'Want alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe'. Waar hij ook maar in het land kwam om te spreken -altijd voor stampvolle kerken- was dit, wanneer hij er voor het eerst kwam, zijn tekst.

De domineesvrouw: Maria de Vos

Zij werd geboren te Streefkerk op 9 januari 1869 als dochter van een voorname, liberale boer. De Vos was president-kerkvoogd te Groot-Ammers en het huwelijk van zijn dochter met de gewone dorpsonderwijzer, dat in 1887 gesloten werd, vond hij eigenlijk beneden de stand. Vader De Vos was dan aanvankelijk ook niet de man, die achter de studie van zijn schoonzoon stond.

Maria de Vos (1869-1901)
(foto: J. Oskam)

Toen haar man in Gouda ging studeren, en daar van maandag tot zaterdag op kamers was, bleef Maria met de kinderen in Streefkerk. Later, tijdens de studie in Utrecht, betrok het echtpaar een woning aan de Kapelstraat aldaar. Eén van de zoons, die een levensbeschrijving van zijn vader verzorgde, spreekt van een zeer gelukkig huwelijk dat evenwel veel beproeving en kruis gekend heeft. Te Streefkerk verloor Maria twee kinderen: in 1890 een zoontje, dat slechts drie weken oud werd en in 1894 overleed een dochtertje, nog geen twee jaar geworden. In Utrecht overleed op 17 februari 1897 opnieuw een dochtertje. Maria vertrouwde haar verdriet aan het papier toe, zij schreef een herinnering aan haar kind in een 'In Memoriam'. Opmerkelijk is het hierin voorkomende besef 'ik zal wel tot haar gaan, maar zij zal tot mij niet wederkomen' naar Davids bekende woord in 2 Samuel 12:23.

Dat haar man na de zware studie jaren niet toegelaten werd betekende ook voor Maria een grote teleurstelling. Ze kon dat eigenlijk niet verwerken. Zo dicht bij het grote doel, en dan teruggewezen. Voor haar zwakke gezondheid was het te veel. In de zomer van 1900 betrok het gezin de pastorie in Waddinxveen. Het huis aan de Nesse bestaat nog altijd (thans: grillroom Sphinx).

Weinig gezonde dagen heeft ze hier gekend. Bij mooi weer wandelde ze wat langs de Gouweoever. Maar veel vaker verbleef ze in de serre aan de achterzijde van de woning. De arts constateerde de toen zoveel voorkomende t.b.c. Haar kinderen waren 13, 11 en 2 jaar toen zij ze moest achterlaten. In de zekerheid, dat God voor de kinderen zou zorgen, ging zij heen op de 24e maart 1901. 'Vrede! Eeuwige sabbath!' waren haar laatste woorden.

Vier dagen later werd zij op het oude kerkhof in Waddinxveen begraven. Wanneer haar zoon tachtig jaar later haar ziekte en heengaan beschrijft, doet hij dat onder het opschrift: Het grote verlies.....

De schilderijen

Beide portretten zijn vervaardigd in opdracht van de oudste zoon, Jan Hendrik van der Wal, destijds predikant te Papendrecht. Het schilderij, voorstellend ds. B. van der Wal, is gesigneerd 'Jonas 1925'. Dat van zijn echtgenote heeft als signering 'Jonas 1926'. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat de portretten postuum geschilderd zijn. Dit is zeker voor zover het Maria de Vos betreft. Het mansportret evenwel geeft sterk de indruk, dat hier nog voor geposeerd is.

De afmetingen van de twee schilderijen zijn gelijk: zonder lijst 55 cm. breed en 70 cm. hoog. Met lijst 82 x 95 cm. De doeken bevinden zich in de originele lijsten.

Gedurende de oorlogsjaren hingen de schilderijen in de pastorie te Wageningen. Bij de evacuatie in 1944, werden de portretten beschadigd, met name het mansportret. In 1993 werden zij deskundig gerestaureerd door Jan H. Anker, restaurator voor het Arnhems Gemeentemuseum.

STAKINGEN EN SOCIALE ONRUST IN DE JAREN TWINTIG

C. Verlooi

De positie van de arbeider

In de jaren '60 en '70 van de negentiende eeuw had Nederland alle kenmerken van een onderontwikkeld land: een hoog geboorte- en sterftcijfer, veel werkloosheid en slechte hygiëne.

De geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van de arbeider stond op een laag peil. Werkdagen van 12, 16 uur en soms zelfs 20 uur kwamen voor. Van het verdiende loon kon hij nauwelijks rondkomen en zijn huisvesting was ronduit bedroevend. Meerdere gezinnen, met zo'n 10 tot 15 personen woonden in kleine huizen. De voeding van de arbeider bestond voornamelijk uit aardappelen.

De noodzakelijke voedingsstoffen (vooral eiwit) ontbraken op het menu.

Menigeen greep dan ook naar de drankfles in een poging de laffe aardappelsmaak weg te spoelen en de werkelijkheid te ontvluchten.

Lichaamsgebreken, kleine lichaamslengte en vatbaarheid voor ziekten waren het onvermijdelijke gevolg.

De armoede, de gebrekkige ontwikkeling en de sociale onvolwaardigheid van de arbeider nodigden niet uit tot zijn sociale emancipatie.

De arbeidersbeweging

Na 1870 werden de economische omstandigheden beter en de ondernemers konden hun bedrijven uitbreiden. De werkloosheid verminderde en de lonen gingen omhoog. Aarzelend werden vakbewegingen opgericht, die zich met de lonen van de arbeiders gingen bemoeien.

De patroons beschouwden de vakbeweging volstrekt niet pleitbezorgers van de arbeiders en weigerden te onderhandelen. Arbeiders die protesteerden over de lonen werden door hen op staande voet

ontslagen.

In de jaren 1890-1910 stegen de lonen voor de fabrieksarbeiders met ongeveer 30%. De arbeiders kregen het wat beter, hetgeen resulteerde in een betere gezondheid en iets betere levensomstandigheden.

De arbeidsvoorwaarden werden nog geheel door de werkgever bepaald: zonder opgaaf van redenen kon hij de arbeiders ontslaan en lonen werden zonder overleg verlaagd.

De arbeider werd steeds mondiger en weerbaarder. Stakingen waren het presiemiddel om hun positie te verbeteren.

De Eerste Wereldoorlog

Tijdens de wereldoorlog van 1914 tot 1918 behield Nederland weliswaar de neutraliteit, de economie verslechterde echter danig.

Door de oorlog verminderde de voedselaanvoer uit het buitenland en de werkloosheid steeg door gebrek aan brandstof en grondstoffen voor de fabrieken. De arbeiders staakten voor hoger loon en een deel van de bevolking leed honger.

Deze omstandigheden leidden tot ongeregelde heden en stakingen.

In Amsterdam vielen tijdens het 'aardappeloproer' in 1917 tien doden en meer dan honderd gewonden.

Onrust in Waddinxveen

In 1916 brak er een staking uit in Waddinxveen bij de N.V. Machinale Stoel- en Meubelfabriek. Op zaterdag 19 en maandag 21 augustus werd er melding gemaakt van ongeregelde heden, waarbij de politie zich afwachtend opstelde.

De stakers postten bij de fabriek om werkwilligen, door de stakers fijntjes aangeduid als 'onderkruipers', te overtuigen om niet te gaan werken. Dat dit

'overtuigen' niet altijd even beschaafd en zachtzinnig ging, zal niemand verbazen. De stakers volgden de werkwilligen en de directeur, P. de Beun, naar huis en zelfs buiten de gemeente onder luid gejoel en gescheld.

Een niet met naam genoemde werkwillige voelde zich zo bedreigd dat hij met een bijl gewapend door Waddinxveen liep en de stakers ermee bedreigde.

Op die bewuste maandag 21 augustus werd de directeur van de bovengenoemde fabriek, P. de Beun uitgescholden door een van de stakers. De Beun gaf de staker daarop een pak slaag en wierp diens fiets over het hek van de fabriek. De andere stakers belaagden hierop De Beun. Deze trok een revolver en schoot in de lucht om zoals hij later verklaarde 'de attentie van de politie te trekken'. 'De Algemeenen Bond van meubelmakers, behangers en aanverwante vakgenooten' had een andere kijk op de zaken. In een brief aan burgemeester Dort Kroon beklaagde zij zich over de partijdigheid van de politie. De stakers werden weggersandeld van de fabriek, waarna de politie hun fietsen in beslag nam, omdat zij onbeheerd op de weg lagen. De politie maakte het posten voor de fabriek moeilijk en wekte de indruk dienaren van de directeur te zijn.

Fijntjes wees de bond erop dat het aandeelhoudersschap van de burgemeester in de fabriek er misschien voor zorgde dat hij de feiten niet door de juiste bril zag.

De bond eiste dat er een einde kwam aan

de ongeregeldheden en het schieten op hun mensen. Anders moesten zij de stakers adviseren zich ter zelfverdediging eveneens te wapenen.

Een afschrift van deze brief werd naar de Minister van Binnenlandse Zaken gestuurd.

Het is niet bekend hoe de staking geëindigd is. Directeur De Beun had echter al laten blijken de stakers onder geen beding te zullen terugnemen.

Revolutie?

Het bleef onrustig in Nederland. In 1918 deden zich in de legerplaats Harskamp ernstige ongeregeldheden voor, waarbij honderden soldaten de officieren met stenen bekogelden en barakken in brand staken. SDAP-leider Troelstra zag hierin een voorbode van een uit te breken revolutie.

In Rusland en Duitsland was deze al uitgedbroken en verwacht werd dat de revolutie niet bij Zevenaar zou ophouden. Het zou een ernstige misrekening van Troelstra blijken te zijn: de Nederlanders liepen niet warm voor de revolutie.

De schrik zat er echter wel in. Het kabinet bleek bereid een pakket sociale verbeteringen in te voeren.

In 1919 werd de Arbeidswet van Minister Aalberse aangenomen. Deze hield in dat de werkdag acht uren zou worden waarbij de zaterdagmiddag vrij zou zijn. De 45-urige werkweek werd een feit onder protest van de werkgevers. Zij waren van mening dat de concurrentiepositie

16^E JAARGANG

5 APRIL 1923

No. 14

ONS VAKBLAD

ORGAAN VAN DEN ALGEMEENEN NEDERL. BOND VAN
MEUBELMAKERS, BEHANGERS EN AANVERW. VAKGENOOTEN

VERSCHIJNT ELKEN DONDERDAG

ABONNEMENT (bij vooruitbetaling) Per 6 maanden f 1.50 Per Jaar f 3.— Losse nummers f 0.07½	Adres van Redactie en Administratie: DE GENESTETSTRAAT 10, AMSTERDAM TELEF. Z. 1887 - POSTCHEQUE- EN BIERDIENST No. 31149	ADVERTENTIE: 1-5 regels f 2.— elke regel meer f 0.40 Dienstaanb. en familieberichten per regel f 0.20
--	---	---

van het Nederlandse bedrijfsleven zwaker zou worden.

Vooralsnog maakte de gunstige ontwikkeling van de economie net na de Eerste Wereldoorlog deze concessies mogelijk.

Verlenging arbeidsdag

Vanaf 1920 verslechterde de economische situatie. De ondernemers keerden zich tegen het loonniveau en tegen de het stelsel van sociale verzekeringen.

Onder druk van de werkgevers stemde de Tweede Kamer in 1922 in met een verlenging van de arbeidsdag van acht naar achteneenhalf uur. De werkweek werd met drie uur verlengd tot 48 uur.

De lonen werden verlaagd en de ondernemers maakten massaal misbruik van hun machtspositie door de collectieve arbeidsovereenkomsten te ontduiken.

De arbeiders en vakverenigingen hanteerden het stakingsmiddel tegen de arbeidstijdverlenging en loonsverlagingen.

Er werd gestaakt door onder meer de metaalarbeiders, de typografen en de textielarbeiders. De werkgevers dreigden met 'uitsluiting', een pressiemiddel om stakingen te breken. Door alle fabrieken enkele dagen per week te sluiten zouden honderden mensen op straat komen te staan. Voor de meeste stakers zat er dan niets anders op dan maar weer aan de slag te gaan.

Staking bij Modderkolk & Dijs

Aan het einde van 1922 gingen de zaken bij de Stoommeubelfabriek Modderkolk & Dijs niet zo goed. De directie had als oplossing het personeel 55 uur per week te laten werken tegen het bestaande weekloon van 45 uur. Zij kregen dan de garantie tot half maart 1923 niet ontslagen te zullen worden.

Het personeel ging accoord met 48 uur werken en zouden voor 45 uur betaald worden. Zes arbeiders konden zich hiermee niet verenigen en werden op 30 december ontslagen. In een schrijven aan de burgemeester liet dhr. Dijs weten dat zij werkloos waren geworden omdat zij niet wilden meewerken de zaak draaiende te houden. Het leek Dijs onbillijk dat deze zes ondersteuning zouden krijgen ten opzichte van de werkwilligen die later zonder werk zouden komen.

Op 2 januari 1923 brak er bij de genoemde meubelfabriek een staking uit.

Burgemeester P.A. Troost wilde politievertoon zoveel mogelijk voorkomen. Toch verzocht hij de Brigade Commandant der Rijksveldwacht te Gouda om Rijksveldwachter Been gedurende het arbeidsconflict ter beschikking te stellen. Er werd namelijk gepost aan de fabriek en de werkwillige arbeiders werden door de stakers naar hun woning gebracht, waartegen de werkwilligen protesteer-

den.

De werkwilligen werden nogal onder druk gezet, want een schrijven van 10 januari van H. Dijs aan de burgemeester leert ons dat het personeel niet verder durfde te werken en de fabriek dus gesloten moest worden. De staking eindigde met een succes voor de arbeiders. Dankzij de bemiddeling van burgemeester Troost werd de staking opgeheven en ging iedereen weer aan het werk op de oude voorwaarden.

Opnieuw stakingen

Er werd niet lang gewerkt; in februari 1923 werd er gestaakt in alle meubelfabrieken in Waddinxveen.

De verstandhouding tussen werkgever en werknemer was al niet goed, er heerste een sfeer van wantrouwen en vijandigheid tussen hen.

Enkele Waddinxveense fabrikanten hadden personeel aangeworven uit Rotterdam. Deze 'onderkruipers' zouden per auto naar Waddinxveen vervoerd worden. Postende Rotterdamse stakers hebben ervoor gezorgd dat de auto zonder

één onderkruiper aan boord de terugweg naar Waddinxveen moest aanvaarden, zo meldde althans 'Ons Vakblad' van de algemene Bond van meubelmakers.

Op 12 maart hield gemeente-veldwachter W. van Ringelstein toezicht bij de stoommeubelfabriek Boon en Berghuis aan de Zuidkade. Een aantal arbeiders stond rustig voor de fabriek. Om half acht die ochtend arriveerde Berghuis zelf en zei tegen de arbeiders: 'hebben jullie geen zin? Vanaf heden zijn jullie allemaal ontslagen!' Hij richtte zich tot de veldwachter: 'Van Ringelstein, politietoezicht is hier niet meer nodig'.

De sfeer werd grimmiger.

Burgemeester Troost liet versterking komen waardoor de politiemacht kwam op vijf rijksveldwachters en vier gemeente-veldwachters.

De gemeenteveldwachters waren: Marinus de Gelder, Willem van Ringelstein, Adrianus Luiten en chef-veldwachter Anthonie de Witte. Eén van de Rijksveldwachters was J.H. van Stralen.

De politie had tot taak de orde te bewa-

*1930. Het personeel van Modderkolk & Dijs voor de fabriek aan de Kerkweg. De fabriek stond waar nu de Heuvelhof is.
(foto uit de verzameling van J. Oskam)*

Verbod tot samenschooling.

De burgemeester der gemeente WADDINXVEEN;
overwegende dat in deze gemeente in de laatste dagen reeds
enkele malen verstoring der openbare orde heeft plaats gehad;
gelet op artikel 187 der gemeentewet;

HEEFT BESLOTEN:

met ingang van heden te VERBIEDEN de

SAMENSCHOLING van meer dan DRIE Personen.

In dit verband worden belanghebbenden nog herinnerd
aan artikel 186 van het Wetboek van strafrecht, krachtens
hetwelk schuldigen aan samenschooling gestraft kunnen
worden met gevangenisstraf van DRIE MAANDEN of
geldboete van ZESHONDERD GULDEN.

WADDINXVEEN, den 28sten Maart 1923.

De burgemeester voornoemd:

P. A. TROOST.

ren en de werkwilligen naar de fabrieken en 's avonds weer naar huis te begeleiden. Bij deze gelegenheden werden zij achtervolgd door stakers -soms meer dan honderd in getal.

P.A. Troost grijpt in

Dinsdag 27 maart 1923 had burgemeester Troost de gehele dag op het Raadhuis gewerkt en daarna was hij naar huis gegaan. Om ongeveer half acht stond veldwachter De Witte aan de deur en verzocht hem mee te komen om een eind te maken aan de ongeregelde heden. Buiten gekomen, kwam uit de richting van het oude Dorp een joelende, tierende menigte van zo'n driehonderd mensen tegemoet. De massa bestond uit opgeschoten jongens en meisjes en stakers die socialistische liederen zongen. Waddinxveen was in rep en roer en overal kwamen de mensen uit hun huizen.

Ter hoogte van de brug werden zij opgewacht door de veldwachters en de burgemeester. Deze laatste heeft de menigte tot driemaal toe gesommeerd uit elkaar te gaan. Toen de politie daarop enkele rake klappen uitdeelde gaven zij gehoor aan het bevel van P.A. Troost.

Om de zaken niet verder uit de hand te laten lopen, stelde Troost een samenscholingsverbod van meer dan drie personen in.

De politie verbaliseerde nog enkele overtreders van dit verbod en de rust keerde weer. Na 14 dagen werd het verbod opgeheven en de gedetacheerde veldwachters werden teruggestuurd.

De stukken vermelden helaas niet of de eisen van de stakers zijn ingewilligd.

Na de staking maakte een meubelfabrikant zijn opwachting bij burgemeester Troost om namens zijn medefabrikanten alle acht veldwachters een kistje sigaren aan te bieden voor hun beleidvol optreden. Om elke schijn van partijdigheid te vermijden weigerde de burgemeester dit. Zo eindigde een periode van sociale onrust in Waddinxveen. Enkele jaren later

zouden ondernemers en arbeiders het in de crisisjaren opnieuw zwaar te verduren krijgen.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Streekarchief Midden-Holland in Gouda:
Oud Archief Waddinxveen

- Processen verbaal gemeente Waddinxveen 1916 - 1923
- Notulen Raadsvergaderingen B & W Waddinxveen 1916 - 1923
- Binnenkomende en uitgaande brieven gem. Waddinxveen 1916 - 1923
- Goudsche Courant jaargangen 1916, 1922, 1923

Literatuur

- I.J. Brugmans. Stapvoets voorwaarts; sociale geschiedenis van Nederland in de 19e eeuw. Bussum 1978 (Fibula reeks 19)
- Kroniek van Nederland. Amsterdam 1987
- A.F. Manning/M. de Vroede. 58 miljoen Nederlanders. Amsterdam 1977
- Dr. F.A.M. Messing. De emancipatie van de arbeidende klasse in Nederland. Kampen, serie 'Dichterbij'

KLEERMAKERS IN WADDINXVEEN

J. Radstaat

Toen dhr. N.E. Mulder in het begin van de zeventiger jaren zijn laatste maatkostuum naaide, was daarmee een eind gekomen aan de uitoefening van het eeuwenoude kleermakersambacht in Waddinxveen. De opkomst van de confectie-industrie en de hoge arbeidslonen waren hieraan debet. Gelukkig wist N.E.M. Mulder veel te vertellen over het reilen en zeilen van een Waddinxveens kleermaker in de eerste helft van deze eeuw. Van alle noeste vaklieden die hem voorgingen zijn slechts summiere gegevens uit het streekarchief bekend.

Zeventiende eeuw

Al uit de zeventiende eeuw zijn de namen van enkele Waddinxveense kleermakers bekend. Het is zeker dat ook voor die tijd het vak hier al werd beoefend.

Uit het archief van de Weeskamer te Zuid-Waddinxveen zijn enkele gegevens over kleermakers uit de zeventiende eeuw bekend. Zo is genoteerd dat op 9 januari 1631 de drie weeskinderen van Cornelis Adriaensz. Ouweneel en Joosgen Dirxdr. aan eene Henrick Jansz., kleermaker, 3 termijnen van een gezegelde cusingbrief (=hypotheekbrief) verkopen. Een jaar later dateert een schuldbekentenis van de voogden van twee weeskinderen van Cornelis Adriaensz. ten behoeve van Henrick Jansz. van Deventer, kleermaker te Waddinxveen. Enkele jaren later, in 1636, wordt er gesproken over de twee dochters van Evert Jan Evertsen, ook een kleermaker te Waddinxveen, en Claesgen Aertsdr., beide zaliger.

In deze periode waren kleermakers en naaisters één van de grootste beroepsgroepen van Nederland. Ook toen was een 'pak' van de kleermaker alleen voor de welgestelden weggelegd. Minder vermogenden moesten het doen met een naaister aan huis. Ook naaiden veel vrou-

wen zelf de kleding voor henzelf en hun gezin en werd er veel gedragen kleding gekocht of geërfd. Deze situatie duurde voort tot in de negentiende eeuw. Het vak leerde men in die periode bij een meesterkleermaker, die één leerling en twee of drie knechts in dienst had. Deze leertijd duurde ongeveer twee jaar. Na afloop kreeg men een zogenaamde leerbrief als getuigschrift en kon men een proef afleggen om gezel te worden. Pas na jaren hard werken kon men dan nog een meesterproef afleggen om toegelaten te worden tot het kleermakersgilde. Deze situatie bestond vooral in de stad. Op het platteland hadden de kleermakers wel leerlingen en knechts, maar was er geen sprake van een officiële opleiding.

Achttiende eeuw

Op maandag 16 januari 1758 moesten diverse Waddinxveners, die ooit toestemming hadden gekregen om een winkel te drijven, in het Regthuijs (op de plaats van de huidige dierenwinkel op de hoek van de Dorpstraat/Kerkweg-West) verschijnen.

Zij moesten daar aan Schout, Burgemeesteren en Schepenen van Zuid-Waddinxveen verlenging van deze toestemming vragen. Hierbij was o.a. ene Claas Croese, die al vanaf 1750 koffie en thee mocht verkopen, evenals kruideniers- en commenijwaren (=zuivelprodukten) en linnen en wollen stoffen. Zijn vergunning werd verlengd tot 1761. In dat jaar deed hij waarschijnlijk zijn zaak over aan Pieter Janmaat, die naast de al genoemde waren, ook boter en azijn mocht verkopen en ook nog steeds de voor ons interessante linnen en wollen stoffen. Leverden voorgangers van deze twee winkeliers wellicht de stoffen aan de kleermakers Pieter de Snijer, Gerrit Nassouw, Maarten van Vliet en Nicolaas Degenaar, die in 1742 woonachtig waren in Zuid-

Waddinxveen? Twee van hen, Maarten van Vliet en Nicolaas Degenaar worden ook in 1749 weer genoemd als kleermakers, evenals een zekere Joost Luttekens van wie nadrukkelijk wordt vermeld dat hij een arme kleermaker is.

Uit dezelfde tijd kennen we ook enkele namen van Noordwaddinxveense belastingplichtige kleermakers, nl. Justus van Rossum en Pieter Cerstijl. Zij worden in 1748 aangeslagen voor respectievelijk 6 guldens en 4 guldens en 10 stuivers. Zij zullen hun stoffen echter wel van een Noordwaddinxvener betrokken hebben.

Negentiende eeuw

Tegen het einde van de achttiende eeuw werd in de stad het systeem dat een meesterkleermaker niet meer dan één leerling mocht hebben al losgelaten. Toen de gildes in 1811 helemaal afgeschaft werden, ontstonden daar grote kleermakerijen met soms wel tientallen knechts en leerlingen die ieder een eigen specialisatie kregen, zoals broekenmaker, vestenmaker, coupeur e.d. In de dorpen bleven echter kleine kleermakerijen bestaan die op de oude wijze doorgingen. Deze kleermakers hadden enkele leerlingen of knechts, maar er was nog steeds geen sprake van een erkende opleiding. In de dorpen waren ook kleermakers die langs boerderijen trokken en ter plaatse enige weken kledingstukken maakten. Ook in Waddinxveen bestonden dergelijke kleine kleermakerijen. Van de kleermakers in Zuid-Waddinxveen die in de jaren 1807 - 1810 patent (=bevoegdheid tot de uitoefening van een bepaald beroep) ontvingen, was er geen die meer dan vier personen in dienst had. Opvallend is dat in die tijd voor het eerst sprake is van een combinatie van kleermaker en baardscheerder of barbier.

Van de vier kleermakersbazen die bekend zijn uit die jaren nl. Andries en Hugo Degenhar(d)t, Pieter de Koning en Frederick Wijzfort was de laatste de enige die niet tevens barbier was. Volgens een gemeentepgave van fabrieken en werk-

Door dezen bericht ik UEd. de ontvangst mijner

Stalen Collecties 1916,

HEEREN-, JONGEHEEREN-

EN KINDERKLEEDING,
alsmede ook

Dames-Mantelcostuums.

Tevens ook voor

GUMMI-REGENJASSEN EN REGENMANTELS.

Vraagt mijne CATALOGUSSEN VAN

NAAIMACHINES

waarin vooral „DE NIEUWE VERZENKBARE”.
(Trap en Handbeweging in elkaar vereenigd).

Naaimachines schoonmaken

en nazien

waardoor dezelve als nieuw komen te werken
f 0.75 (gehaald en thuisgebracht).

Aanbevelend,

H. BRANDHORST,

ZUIDKADE 180.

436 Salon voor Scheren en Haarsnijden.

Depôt der Ouderwatersche Stoomververij.

(Goederen worden gehaald en thuis bezorgt).

*Advertentie van H. Brandhorst in het
Week- en Advertentieblad voor
Waddinxveen van 22 april 1916.
(eigendom van dhr. A. Hofman)*

winkels uit 1819 zouden er maar twee kleermakerijen in Zuid-Waddinxveen zijn, die bovendien geen werklieden in dienst hadden.

In de negen jaren sinds 1810 was de economie enorm achteruitgegaan. De Fransen hadden het land uitgekleeft en door het Continentaal Stelsel was de handel nagenoeg stilgelegd.

Zo hebben er maar twee kleermakersbazen het hoofd boven water kunnen houden in Waddinxveen.

De bevolkingsregisters van 1832 - 1870 geven weer het beeld dat er meerdere kleermakers tegelijkertijd in Waddinxveen werkten. In Noord-Waddinxveen waren dat tussen 1832 en 1849 bijvoorbeeld Jan Droog en Willem Cats; in Zuid-Waddinxveen waren Hubertus Donk, Jan Molenaar, Abraham Gerritsen, Dirk Degenhart, Frederik Willem de Bas en Arie Slinger werkzaam. Verschillende

van hen hadden al dan niet inwonende knechts die soms op hun beurt zelfstandig gingen werken. Zo is de uit Nieuwkoop afkomstige Steven Twaalfhoven vóór 1849 knecht bij Willem Cats; hij huwde de Noordwaddinxveense Anna van Os en vestigde zich toen als zelfstandig kleermaker. Ook Cornelis van der Willik werkte als knecht bij Willem Cats. Hij deed het beter dan z'n collega: hij trouwde met de dochter van de baas. Hij bleef wel bij hem inwonen, maar mocht zich toen meteen kleermaker noemen. Ook een man als Jan Molenaar leidde diverse knechts op. Gerrit van Heijnningen, Frederik Donk en Arend van Tol gingen bij hem in respectievelijk 1846, '47 en '49 werken. Van de eerste twee is zeker dat ze daarna in Waddinxveen als kleermakers bleven werken.

Drie generaties van kleermakers: de familie Mulder.

Bij dit legertje kleermakers halverwege de negentiende eeuw sloot zich in 1858 ook J.H. Mulder aan. Hij vestigde zich aan de Zuidkade 174 (het huis staat er nog) als kleermaker en barbier en zou daarmee de stamvader van een bekend Waddinxveens kleermakersgeslacht worden. Zijn kleinzoon N.E. Mulder, die aan het begin van dit artikel al genoemd werd, meldt dat het barbierschap als aanvulling op de kleermakerij beschouwd moet worden. Op zaterdagmiddag en zondagochtend na de hoogmis werden de boeren uit de omgeving door de barbier geschoren. De zoon van J.H. Mulder, ook weer een J.H. Mulder, stopte hier al snel mee nadat hij de zaak in 1908 van zijn vader overnam. Twee andere zoons van de eerste J.H. Mulder werden ook tot kleermaker opgeleid. Zij vestigden zich in Schiedam en Haastrecht.

N.E. Mulder werkte vanaf 1935 bij zijn vader in de zaak. Daarvoor, van 1932 tot '35, had hij een driejarige opleiding tot kleermaker aan de Bisschoppelijk Nijverheids School te Voorhout gevolgd. De opleiding tot kleermaker aan dit soort

ambachtsscholen was toen zeer populair. In 1921, toen de Nijverheidsonderwijs-wet tot stand kwam, telde men aan de 69 ambachtsscholen die er toen waren wel 10.000 leerlingen voor het vak. De tijd dat men het kleermakersvak uitsluitend in de praktijk in een bedrijf leerde was toen wel voorbij.

Het is goed om te bedenken dat het kleermaken altijd en toen ook nog een zwaar beroep was. Hoewel de eerste naaimachines al uit het begin van de negentiende eeuw dateren zou het nog tot het laatste kwart van de negentiende eeuw duren voor de naaimachine gemeengoed werd. De eerste Mulder naaide nog alles met de hand, maar ook na de opkomst van de naaimachine werd door een kleermaker nog zeer veel met de hand genaaid in de kenmerkende kleermakerszit op een tafel. Lange dagen van 16 uur waren heel gewoon. Vooral tegen Kerst, Pasen en Pinksteren werd er bijna dag en nacht doorgewerkt, omdat veel mensen zich met de feestdagen in het nieuw staken. En na zo'n drukke tijd volgden periodes met weinig werk. Bovendien drukte de concurrentie met de in de eerste helft van de twintigste eeuw sterk opkomende confectionepakken ook de prijzen die de maatkleermakers konden vragen, zodat de verdiensten gering waren.

Het kopen van een kostuum ging er voor de Tweede Wereldoorlog heel anders aan toe dan nu. De klant die bij Mulder kwam om zich een pak aan te laten meten, moest de stof ervoor op staal uitzoeken. In die tijd waren er, vooral in Tilburg, verschillende stoffenfabrieken die hun collecties op staal uitgaven.

Had de klant een keuze gemaakt, dan gaf Mulder de bestelling door aan de fabrikant of grossier, die ervoor zorgde dat de stof binnen 2 à 3 dagen geleverd werd. Na de oorlog waren er in Nederland geen weverijen meer en moest de stof in Spanje of Engeland besteld worden. Dan duurde het een dag of vier voor de stof binnen was.

Het kiezen van een model was een stuk eenvoudiger. Voor boeren werden meestal pandjesjassen en klepbroeken genaaid, terwijl bij burgers het één- of tweerijig kostuum in trek was. Een vest zat er altijd bij. Ging het om werkkleding, dan viel de keus meestal op een manchester broek.

Van de meest voorkomende maten en modellen had Mulder standaardpatronen. Als de klant de maat genomen was, kon dit aangepast worden voor een enigzins afwijkend figuur. Van vaste klanten had Mulder wel een eigen patroon. Dit gold

ook voor klanten met zeer moeilijke figuren, zoals bultenaars waarvan hij er een stuk of vier onder z'n klanten telde.

Over het naaien van een maatkostuum deed Mulder ongeveer een week. Daarna moest de klant nog één of twee keer passen, zodat er zondig nog wat gecorrigeerd kon worden. Dan werd het kostuum helemaal afgemaakt en thuis afgeleverd.

Zo'n vooroorlogs kostuum ging wel tien jaar mee. Mulder weet zich zelfs een geval te herinneren van een boer die in de Eerste Wereldoorlog bij zijn vader een

*Dhr. J.H. Mulder in zijn werkplaats circa 1944.
(foto is eigendom van dhr. J.H.P. Mulder)*

jas had laten naaien van een zeer zware wollen stof. Met diezelfde jas kwam hij in de Tweede Wereldoorlog terug om hem te laten keren (wat vroeger wel vaker gebeurde uit zuinigheidsoverwegingen). En nog sterker: toen de jas gekeerd was en in de winkel op een paspop klaar hing om geleverd te worden, wilde een andere klant hem voor een flink bedrag kopen. Zo mooi zag die jas er weer uit!

De stof waarvan zo'n jas genaaid werd, was dan ook zo zwaar dat ze eerst met het strijkijzer geschroeid moest worden voordat je er met naald en draad door kwam.

Mulder had over het algemeen de wat 'betere' klanten en betalingsproblemen waren er zelden. De anderen kochten in die tijd al lang confectiekleding. Vooral na de oorlog kwam een groot deel van zijn klanten uit Den Haag en Rotterdam. Veel kleermakers in de grote steden waren toen al verdwenen. De stedelingen die vonden dat ze aan hun stand verplicht waren een maatkostuum te dragen, waren dan bij Mulder goedkoper uit dan bij één van de schaarse en duurere kleermakers in de stad.

Ook in Waddinxveen verdwenen er na de oorlog veel kleermakers. Voor de oorlog waren er volgens Mulder wel twintig kleermakers, waaronder Tillemans, Xalto, Brandhorst en de bekende Cornelis Binnenkade en Klaas Rip (die nog bij Mulder in de leer was geweest). Na de oorlog verdwenen er steeds meer. Cornelis Binnenkade bleef tot zijn dood in 1973 kleding herstellen, maar de rol van de maatkleding was uitgespeeld en werd volledig verdrongen door de confectie. Ook Mulder, die in 1946 het bedrijf van zijn vader had overgenomen en in 1951 naar het huidige pand aan de Passage verhuisde, begon in de nieuwe winkel confectie te verkopen. Deze verving geleidelijk de hele maatkleermakerij. Zijn laatste complete maatkostuum naaide hij, zoals gezegd zo'n twintig jaar geleden, voor één van die klanten met een bochel waar-

voor geen passende kant en klare kleding te koop was.

Bronnen

Streekarchief Midden-Holland te Gouda:

- archief van de weeskamer te Zuid-Waddinxveen
- akten van admmissie van Zuid-Waddinxveen
- akten van patent van Zuid-Waddinxveen
- burgerlijst der gemeente Noord-Waddinxveen
- wijk- en bevolkingsregisters van Waddinxveen

Literatuur

- K. Kornaat, Gezien door het oog van de naald. 150 jaar produktie en verkoop van kleding in Nederland. De Bilt 1992.
- A.G. van der Steur, De opleiding tot kleermaker in de loop der eeuwen. 's-Gravenhage, 1983.
- W. Verboom, Waddinxveen 750 jaar. Zaltbommel 1983.

Met dank aan dhr. N.E. Mulder te Waddinxveen voor zijn mondelinge inlichtingen.

'ADVERTENTIES UIT DE OUDE DOOS'

Afkomstig uit Advertentieblad voor Waddinxveen en Weekblad voor Waddinxveen

Camera's
IN ELKE
PRYSKLASSE

FOTO
SJAAK **Noteboom**
PASSAGE
TEL: 2477

1962

James Abonneert U op
**HEE NIEUWE
MODEBLAD**

EEN
FRAAI en PRACTISCH
MODETIJDSCHRIFT

VERSCIJMT
TWEEMAAL PER MAAND
TELKENS IN 16 PAG'S
RIJK GEILLUSTREERD.

IEDERE AFLEVERING
BEVAT EEN GROOT AANTAL
MODELLEN voor DAMES en
KINDERKLEEDING, HAND-
WERKEN en ONDERKLEEDING
PRACTISCHE WENKEN en
RAADGEVINGEN OP ALLERLEI
GEBIED, ALSMEDE EEN UITVOERIG
KNIPPATRONENBLAD.

PRIJS
PER 3 MAANDEN 75 cts. (f.n.p. 85 cts.)

**ABONNEERT U OF VRAAGT GRATIS PROEFNUMMER
BIJ DEN UITGEVER VAN DIT BLAD.**

1916

Lidnummer 00028

C. de Bas
Jan Dorrekenskade 67
2741 HV WADDINXVEEN

